

De skjulte skattene fra sov

ARKADIJ
VAKSBERG

Hva har skjedd med de enorme samlingene av kunst, antikviteter, mynter og verdifulle bøker som forble på private hender i det gamle Sovjetunionen? Eller med de kunstskaftene som sovjetiske tropper tok med seg hjem fra land de okkuperte vest-på? Hva med «Schliemanns gull», i dag lagret som russisk krigsbytte fra Berlin? Den russiske historiker Arkadij Vaksberg gir fascinerende opplysninger om dette i dagens kronikk. Han er medarbeider i Ljeteraturmaja Gaset, og har skrevet biografier om Vysjinskij.

Mange er de som har forsøkt å sette opp et omtrentlig overslag over de eiendommer som sovjetmyndighetene tok fra eierne, i den tid de hersket over en sjettedel av jordklodens landområder. Det er om ikke praktisk, så hypotetisk mulig.

Umulig, men langt viktigere, ville det være å få et overblikk over det de ikke klarte å sikre seg, altså hvilke rikdommer som ikke havnet under statens kontroll, men som ble værende på eiermennesenes eller deres arvingers hender. Vi snakker her ikke om fast eiendom eller kapital, men om ting som vanskelig kan regnskapsføres, og som ustoppelig stiger i pris.

„ Sovjetmakten beslagla enorme private samlinger, gods og gull, men kunne ikke få overblikk over alt som var på private hender. „

Sovjetmakten beslagla enorme private kunstsamlinger (Tretjakov- og Stsjukin-galleriet er blant de mest kjente), konfiskerte gods og gull som tilhørte ulike trossamfunn (alene den russisk-ortodokse kirke eide religiøse kunstgjenstander som etter dagens priser ville komme opp i flere titalls milliarder dollar), og tok smykker, antikviteter og andre verdigjenstander som tilhørte den såkalte utbytterklassen.

Likevel kunne den ikke få overblikk over alt som var på private hender. Dessuten hendte det jo at det som ble røvet, ikke havnet i statens lagre, men ble liggende hos dem som hadde

tatt det. Disse skattene kom noen ganger til å skifte eiere.

Det ble også laget nye ting som i utgangspunktet ikke var en kopek verd, men som kunne stige i verdi. En og annen ubetydelig brosjyre kunne med årene forvandle seg til en sjeldenhet som verdens ledende biblioteker kappes om å sikre seg. Kort sagt gikk det slik at privat eiendom aldeles ikke forsvant i den stat som ville avskaffe den, og som strengt straffet alle som ville verne om den.

Staten lukket ikke øynene for dette, men straffeforfulgte tvert imot alle som eide noe som folkets fellesstat var den eneste rettmessige eier til.

Samlere ble utsatt for grove overgrep. De ble anklaget for ulovlig tilegnelse av billedkunst, for å ha unndratt nasjonalskatter fra registrering, eller enda verre: for valuta-operasjoner, siden mange var myntsamlere eller hadde medaljer og ordener som var laget av sølv eller gull. Alt dette ble regnet som «utenlandsk valuta». I 1960- og 1970-årene ble dusinvis av slike samlere arrestert, dømt og sendt i GULag, og samlingene ble konfiskert.

Noen få lyktes i å drive uforstyrret med dette, enda det formelt sett var ulovlig. Ja, de klarte til og med å briske seg med det uten at det fikk følger. Noen skrev endog bøker om slik samlevirksomhet.

Mest kjent er forfatteren Vladimir Solukhins samling av russisk kirkekunst (enda ingen har sett den). Langt flere har sett kunstneren Ilja Glasunovs egen samling. I 1950-årene reiste forfatteren Jurij Arbat, ukjent den gangen, rundt i Nord-Russland og skaffet seg ikoner for en billig penge, eller gratis. Han er forlenget død, og ingen vet hvor disse skattene er i dag. Men han var ikke redd for noen eller noe, og fortalte om sine reiser i en rekke avisartikler. Slikt er det mange eksempler på.

Noen samlere inngikk avtaler med staten for å få beholde en del av samlingen sin. For å få med seg sin samling av sovjetisk undergrunnskunst til utlandet, forærte grekeren Georgios Kostakis en betydelig del av sine verdensberømte bilder til staten. Det samme gjorde Aleksandr Gleser. Kunsthistorikeren Ilja Silberstein delte samlingen sin med staten, og sikret seg legal status for resten som vederlag. I mange år kjempet han for at Moskva skulle få et museum for private samlinger, noe som ville ha ført til at staten hadde fått mange av disse rikdommene. For få måneder siden ble et slikt museum åpnet, mange år etter at initiativtageren døde.

Ikke alle ønsker å gi sine skatter til et slikt museum, om ikke av andre grunner, så fordi det er umulig å garantere at folk får adgang og at bildene blir sikret. En filmregissør i St. Petersburg – han ønsker ikke å bli navngitt – har en storartet samling av russiske og europeiske malerier,

IKONOSTAS: Den russisk-ortodokse kirke titalls millioner dollar.

grafiske blad og dekorativ kunst. Den oppbevarer han i to rom i en kummerlig fellesleilighet (som garanti mot tyveri, fordi det alltid er noen til stede i en fellesleilighet). Han er overbevist om at bildene er bedre sikret der enn i et moderne museum.

„ På Stalins ordre ble det sendt spesialavdelinger til Polen, Ungarn og Tyskland for å oppspore kunstverker og føre dem til Sovjetunionen. „

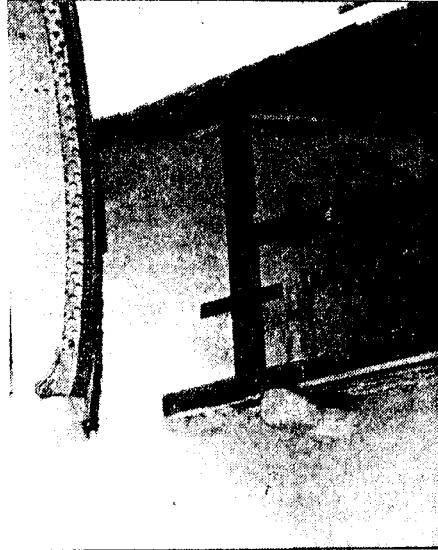
Nå har det i tillegg vist seg at sovjetstaten, etter sin nådeløse kamp mot samlerne, selv satt med enorme skatter som har en komplisert juridisk status. Den annen verdenskrig førte uunngåelig til at en rekke kunstverker ble flyttet. På Stalins ordre var de avdelinger som rykket inn i Polen, Ungarn, Tyskland og andre land, oppsatt med spesialgrupper som skulle finne kunstverker og føre dem til Sovjetunionen.

Faktisk er det bare samlingen fra Dresden som ble sendt tilbake til sin rettmessige eier. Det skjedde av politiske og propagandistiske grunner: Med denne storsinnede opptreden sørget Nikita Khrustsjov for å styrke Walter Ulbrichts stilling. Alt det øvrige ble aldri vist frem; mer enn det: Det ble erklært som ikke-eksisterende.

Sovjetmyndighetene og museumsdirektørene benektet helt til det siste at det i magasinene i Moskva og Leningrad skulle ligge noe av «Schliemanns gull» (skattene fra oldtidens Troja), eller samlinger fra enkelte

Jetepoken

Ap 2/8-94

ble fratatt kunstsatter som er verd flere

museer i Berlin og Ungarn, eller fra endel tyske biblioteker.

Allerede for flere år siden ble noe av denne «krigsfangekunsten» oppdaget, men myndighetene fortsatte å nekte for at den skulle være der. Det er først i det aller siste at det er kommet bevegelse i saken.

En tysk-russisk kommisjon for tilbakelevering av kunst, med utenriksminister Klaus Kinkel som tysk og kulturminister Jevgenij Sidorov som russisk representant, arbeider meget langsomt med sikte på å finne løsninger som begge parter kan godta. Det er allerede oppnådd enighet om at tyskerne skal få tilbake boksamlingen fra byen Gotha, selv om det går tregt med selve utleveringen. Russland er også rede til å levere en del av den berømte samlingen fra kunstmuseet i Bremen.

Noe av denne kunsten ble samlet av en sovjetisk offiser, Viktor Baldin, som kom over den i et utbombet hus. Han tok bildene med til Moskva som sin personlige eiendom, og da han ble direktør for et arkitekturmuseum, oppbevarte han dem der.

Som pensjonist, i glasnost-perioden, fortalte han historien, og ville gi bildene tilbake til Kunsthalle i Bremen. Men de russiske myndighetene tok dem med i fortegnelsen over «omstridte kunstgjenstander». Noen av Bremen-bildene henger i den tyske ambassaden i Moskva, men kan ikke utføres uten tillatelse fra russiske myndigheter.

For ikke lenge siden fikk ambassaden 101 tegninger fra en krigsveteran som sa at han hadde funnet dem i en tysk ruin i mai 1945. Det russiske kulturdepartementet insisterer på å foreta en granskning og katalogisering før man begynner å vurdere tilbakelevering, og tyskerne har vist stor tålmodighet og betydelig vilje til motytelser.

Det er også blitt kjent at det i Moskva og St. Petersburg finnes dusinvis, hvis ikke hundrevis, av malerier av Europas største kunstnere, deriblant en stor samling av franske impresjonister

Disse bildene tilhørte forskjellige museer i Berlin. Rettere sagt har dette lenge vært kjent, men det er ikke offisielt bekreftet før nå. Disse bildene ble funnet av sovjetiske soldater i branntårnet i Berlins zoologiske have. Dit var de bragt av tyskerne. Dem vil russiske myndigheter ikke levere tilbake, men hevder at det er krigsbytte.

” Det vanskeligste problemet er «Schliemanns gull». Hadde han eiendomsrett til det? Både Tyrkia, Hellas og Tyskland gjør krav på samlingen ”

Men det vanskeligste problemet er «Schliemanns gull». I 70 år lå det i Berlin-museet, som hadde fått det i gave av Schliemann. Men hadde han eiendomsrett til det? Det skal dreie seg om 8000-12 000 gjenstander, og både Tyrkia, Hellas og Tyskland gjør krav på dem. Blant planene er å sende samlingen ut på en verdensturné når katalogiseringen er ferdig.

Hvis dette er vanskelig, hva skal man så gjøre med det krigsbytte som stammer fra nederlandske museer, og som falt i sovjetstyrkenes hender etter at tyskerne hadde tatt det eller fått det utlevert fra det okkuperte Nederland? Eller det som tilhørte ungarske jøder som ble myrdet i gasskamrene?

” Russland har også sine krav på kunstverker som er blitt borte. Underlig nok har regjeringen ennå ikke satt opp noen oversikt ”

Russland har også sine krav på kunstverker som aldri kommer tilbake. Kunstsatter fra byer som Novgorod og Pskov, fra slott og parker utenfor St. Pedersburg, fra Smolensk, som ble jevnet med jorden, fra klostre, kirker og katedraler, inkludert det fineste av dem alle, Bol-dinsk-klostret i Vjasma. Det berømte ravkammeret fra Jekaterina-slottet i Tsarskoje Selo regnes som forsvunnet for alltid.

Men underlig nok har den russiske regjering ennå ikke satt opp noen oversikt over det som er gått tapt.